

**İNSAN HAKLARININ KORUNMASINDA ULUSAL, BÖLGESEL
VE ULUSLARARASI MEKANİZMALAR**

Öğr. Gör. Betül ÇATAL*

**NATIONAL, REGIONAL AND INTERNATIONAL MECHANISMS
FOR THE PROTECTION OF HUMAN RIGHTS**

* Selçuk Üniversitesi Adalet Meslek Yüksekokulu
E-Mail Adresi: betul.catal@selcuk.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-7154-4975

ÖZ

İnsan hakları, insanın insan olmak özelliği nedeniyle sahip bulunduğu temel haklar olduğundan bu haklar genelde dokunulamazlık ayrıcalığına sahiptirler. İnsan hakları, hakların özel bir türüdür. Ancak bu durum insan haklarının hukuki haklarla özdeş oldukları anlamına gelmemektedir. Hukuki-pozitif haklara dönüştürülebilir olmakla beraber, insan hakları özünde ahlaki iddia veya taleplerdir. Ahlaki haklar ise hukuki karşılıklarından önce ve onlardan bağımsız olarak var olan haklardır. İnsan haklarının pratikte etkili olması, büyük ölçüde, onların hukuki haklara dönüşmelerine bağlıdır. Bu minvalde devletler, uluslararası örgütler ve diğer kurumlar insan haklarının korunması için pek çok mekanizma geliştirmiştir. Bu çalışmada insan haklarının korunmasında ulusal, bölgesel ve uluslararası kurumların işlevleri anlatılmıştır.

ANAHTAR KELİMELER: *İnsan Hakları, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Uluslararası Ceza Mahkemesi, İnsan Hakları Üst Kurulu, Amerikan Devletler Örgütü.*

ABSTRACT

Since human rights are the fundamental rights that human beings have due to being human, they often have the privilege of immunity. Human rights are a special type of rights. However, this does not mean that human rights are identical with legal rights. While human rights are inherent in claims or claims, they can be converted into legal-positive rights. The practice of human rights in practice depends to a large extent on their conversion to legal rights. In this regard, states, international organizations and other institutions have developed many mechanisms for the protection of human rights. In this study, the functions of national, regional and international institutions in the protection of human rights are explained.

KEY WORDS: *Human Rights, European Court of Human Rights, International Criminal Court, Supreme Board of Human Rights, Organization of AmericanStates.*

GİRİŞ

İnsan hakları, insanın insan olmaktan dolayı kaynaklanan haklarıdır. İnsan hakları asırlar içinde önce düşünsel alanın daha sonra sırasıyla, anayasal belge ve bildirilerin, anayasaların ve uluslararası sözleşmelerin konusu haline gelmiştir. İnsan hakları ancak İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra gerçekleştirilen çalışmalarla, ulusal, bölgesel ve uluslararası alanda güvence altına alınmaya başlanmıştır.

Geçen süreç içerisinde insan haklarının korunması noktasında da küresel ve bölgesel düzeyde hayli yol alınmıştır. İnsan haklarının korunmasında evrensel sistemden anlaşılması gereken; Birleşmiş Milletler (BM) çerçevesinde insan haklarının korunmasıdır. Bölgesel düzeyde korunmasına ise Amerika, Afrika ve Avrupa Sistemleri örnek olarak verilebilir. İnsan hakları ile ilgili bölgesel düzeyde ilk gelişme Avrupa'da yaşanmıştır. Avrupa'yı diğer bölgesel koruma sistemleri takip etmiştir.

İnsan, ulusal boyutta yaşamını idame ettirmekteyse de insanlık ailesinin bir bireyi olması nedeniyle, uluslararası boyuttan soyutlanamaz. Onun özgürlüğü, sadece diğer üyelerin özgürlüklerine zarar verme noktasında ancak sınırlanabilir. Hükümetlerin, kasıt veya ihmal içeren eylemlerde bulunmaları insan hakları ihlali sayılmaktadır. Bu ihlal veya/ihlallerin ulusal ve uluslararası hukukta çeşitli mahkemelerde karşılığı bulunmaktadır.

Günümüzde insan haklarının kapsamlı bir şekilde daha nitelikli bir boyut kazandığı ifade edilebilir. Özellikle kamu diplomasisinin uluslararası boyutunun önlenemez pozitif yükselişi memnuniyetle karşılanabilir. Bununla birlikte, kendini güç olarak avantajlı sayan devletlerin "diğer hakların" ekonomik ve özgürlük alanlarına çok daha fazla girmeye başladıkları göz önünde bulundurulursa BM, diğer kuruluşlar ve sivil inisiyatiflere aynı oranda sorumluluk ve görev düştüğü kabul edilebilir bir gerçektir. Dünya nüfusunun coğrafya, inanç ve ekonomik dağılımı, insan hakları uygulaması ve sonuçları itibarıyla farklı bir fotoğraf ortaya koymaktadır. Ülkelerin uygulamış oldukları "kanunların", her zaman "hukuki" olmadığı gerçeği göz önünde bulundurulursa; insan haklarının korunmasında ulusal, bölgesel ve uluslararası mekanizmaların zaten var olan önemi, bir kez daha ortaya çıkmış olacaktır.

1.1. GENEL OLARAK İNSAN HAKLARI KAVRAMI

İnsan haklarının, hukuksal ve siyasal boyutlarıyla en çok tartışılan kavramlardan biri olmasının sebebi, kavrama pek çok içeriğin yüklenmesidir. İnsan haklarının içeriği ve tanımı konusunda fikir birliği yoktur. Kimi yazar insan haklarını, insanın doğuştan sahip olduğu dokunulmaz, vazgeçilmez, devredilmez, kutsal hak ve özgürlükler olarak tanımlarken¹, kimi yazar ise “ışığa tutulmuş, ışığı renklere bölen prizmaya”² benzetmektedir. Orend’e göre de, her kişinin insan olmak sıfatıyla sahip olduğu genel bir ahlaki hak olarak “insan hakkı”, insanın hak ettiği bir asgari muamele meselesi olması nedeniyle, her insana borçlu olunan ve haklı gerekçeleri bulunan üstün, öncelikli bir iddia olarak tanımlanabilir.³

İnsan hakları sadece belli bir zamanda, belli bir ülkede yaşayan insanlar için, bir takım anayasa ve yasalarla tanınan hak ve özgürlükleri değil, tüm insanlar için tanınması gereken hak ve özgürlükleri ifade etmektedir. Bu nedenlerden dolayı insan hakları kavramı, bu alanda kullanılan benzer kavramların en kapsamlısıdır.⁴ Bu haklar, onun, “insan olarak varoluşunun” kendi başına taşıdığı değerden kaynaklanır. Bu hakları korumak ve geliştirmek ise her insanın doğal bir hakkıdır.⁵ İnsan hakkı iddiası, siyasi bir iddia olarak ortaya çıkmakla beraber, içeriği ahlakidir. İnsan haklarıyla korunan temel değerlerin kaynağı bizatihi “insanın değeri” dir.⁶ İnsanın değerinden anlaşılması gereken, insanın cins olarak, diğer varlıklarla (insan olmayan her şeyle) ilgisi bakımından özel durumu, başka bir deyişle insanın varlıktaki özel yeridir.⁷

1 REİSOĞLU, Safa, Uluslararası Boyutları ile İnsan Hakları, İstanbul: Beta Yayınları, 2001, s. 3

2 KILLIOĞLU, İsmail, İnsan ve Özgürlükler Üstüne Bir Deneme, Yeni Türkiye Dergisi, Sayı 22, 1998, s. 693.

3 OREND, Brian, Human Rights: Concept and Context, Toronto: Broadview Press, 2002, s. 4

4 ENSEROĞLU, Yılmaz, Tamamlanmamış Bir Değer İnsan Hakları, İstanbul: Şehir Yayınları, 2001, s. 19.

5 GÖZÜBÜYÜK, Şeref, Hukuka Giriş, Ankara: Turhan Kitabevi, 2005, s. 207

6 ERDOĞAN, Mustafa, İnsan Hakları Teorisi ve Hukuku, Ankara: Orion Kitabevi, 2007, s. 20

7 KUÇURADİ, İoanna, İnsan ve Değerleri, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, 1998, s. 15

İnsan hakları, pozitif hukukta yer almayan yani yazılı olmayan hakları da kapsar.⁸ Bu anlayışa göre, kişi hak ve özgürlükleri birey devletçe bağışlanan haklar değil, hukuken devletten önce de var olan haklardır. Devletin görevi, bu hak ve özgürlükleri güvence altına almak ve insanların yararlanmalarını sağlamak üzere gerekli ortam ve şartları hazırlamaktır.⁹ Bu yönüyle insan hakları, pozitif hukukun ve yazılı normların ötesinde, yüksek bir yaşam ideali sunmayı hedefler. Ancak özellikle dikkat çekmek istediğimiz husus, ulaşılmaması öngörülen ve yazılı hukukun üstünde yer alan, insan merkezli bu yapı, bir yandan pozitif hukukun kendisine yetişme çabası sürerken bir yandan da değişen toplumsal talep ve koşullarla birlikte gelişimini sürdürmektedir.

Her devletin hukuk düzeni, haklarla ilgili farklı düzenlemeler içerirse de insan hakları, tüm dünya insanları için kabul edilen haklardır. İnsan hakları şu özelliklere sahiptir.¹⁰

- a- İnsanın sırf insan olmasından kaynaklanan haklarıdır.
- b- Dünyanın her yerinde, her insan için geçerli olan haklardır.
- c- Doğuştan veya sonradan kazanılarak sahip olunan tüm hakları korumaya yöneliktir.
- d- Yetkili otorite, yasalarla bu hakları tanıyarak korur ve uygulanmasını sağlar.
- e- Haklar, keyfi olarak sınırlandırılmaz.
- f- Dokunulmaz, vazgeçilmez ve devredilmez tüm hakları kapsar.

İnsan kendi başına bir değer, bir amaçtır. Tanımlanamaz ve soyut kolektivitelere ve amaçlara feda edilemez. İnsan, özgür bir doğaya sahiptir. Özgürlük, insan iradesi üzerinde dış müdahalelerin, baskıların ve kısıtlamaların olmaması durumudur. Ancak bu, klasik ifadesiyle, başka bireylerin özgürlüğüyle sınırlıdır. İnsan haklarının temelinde “insan

⁸ SARTORİ, Giovanni, *Demokrasi Teorisine Geri Dönüş*, çev. KARAMUSTAFAOĞLU, Ankara: Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, Ankara, 1993, s. 326.

⁹ ÜNAL, Şeref, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi-İnsan Haklarının Uluslararası İlkeleri*, Ankara, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, No. 89, 2001, s. 26.

¹⁰ AYDIN, Nurullah, *İnsan Hakları, Demokrasi ve Medya*, İstanbul: Kum Saati Yayınları, 2008, s. 30

onurunun” korunmasına yönelik bir kaygı vardır.¹¹ 1789 tarihli Fransız İhtilali’nin manifestosu niteliğindeki, “İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi”nde yer alan, insan hak ve özgürlüklerinin kaynağı ve sınırına ilişkin; “İnsanlar, haklar yönünden özgür ve eşit doğarlar ve yaşarlar.”(Madde.1) “Özgürlük, başkasına zarar vermeyecek her şeyi yapabilmektir. Böylece her insanın doğal haklarının kullanımı, toplumun diğer üyelerinin aynı haklardan yararlanmalarını sağlayan sınırlarla belirlidir. Bu sınırlar ise ancak yasa ile belirlenebilir.” (Madde.4) ilkeleri yer almaktadır. Bugün bu yaklaşım çağdaş düşünceyle tam olarak örtüşmesine de özgürlük ve hak ilişkisinin temelleri bakımından bize bir fikir verebilmektedir.

Özgürlük ve hakkı kullanmak, adeta bir kavramın iki açısı gibi düşünmek gerekir. Zira özgürlük olmadan bir hakkı kullanmak, hukukun tanıdığı bir yetki olan hak olmadan da, özgürlüklerden istifade etmek mümkün değildir. Yukarıda bahsettiğimiz, hukuklar üstü insan hakları evrimi ile bunu takip eden pozitif hukukun, uyum çabasının canlılık ve sürekliliği, hak ve özgürlüklerin hayat bulması açısından büyük önem taşımaktadır. İnsan haklarının kaynağı, insanın ahlaki doğasıdır; bunun ise bilimsel olarak araştırılan ihtiyaçlara dayanan “insanın doğası” ile ilişkisi çok zayıftır. İnsan haklarına hayat için değil, fakat onurlu bir hayat için ihtiyaç duyulur. Uluslararası insan hakları sözleşmelerinde de belirtildiği gibi, insan hakları, “insanın özündeki onur”dan kaynaklanır.¹² İnsan hakları, “bir kişiye nasıl insan gibi muamele edileceğini” de gösterir ve meşru bir devletin faaliyet çerçevesini belirleyen bir haklar listesi de sunar.¹³ İnsani-moral değerlerle temellendirilen insan hakları anlayışları son tahlilde, aslında toplumsal yaşamda çözümlenmesi gereken “reel” bir soruna cevap getirme hedefi taşırlar. O da, bireyin ve grupların, devletle ve birbirleriyle etkileşimlerinde toplumsal barışı mümkün kılacak bir hak ve özgürlükler ortak paydası yaratmaktır. Bu haliyle yaşamdan kopuk bir talepler dizini gibi görünen insan hakları, gerçekte son derece pratik ve yaşama ait sorunların çözümünü öngören “pragmatik” bir kavram “çatışma önleyici” bir mekanizmadır. Bireyin ve grupların temel haklarını garanti altına alan bir kavram olma

¹¹ DAĞI, s. 37.

¹² DONNELLY, Jack, Teoride ve Uygulamada Evrensel İnsan Hakları, Çev. Mustafa Erdoğan, Ankara: Yetkin Yayınları, 1995, s. 27.

¹³ DONNELLY, s. 29.

yanında, bunu yapmakla aynı zamanda bireylerin ve grupların temel güvenlik endişelerini de gideren bir işlev taşır.¹⁴ Bugün, gelişen teknolojinin, iletişim araçlarının küçülttüğü ve bütünleştirdiği dünyamızda “insan hakları” sorunu, ulusal boyutları aşarak evrensel bir nitelik kazanmış bulunmaktadır. Çağdaş ve uygar toplumlar arasında yer almak isteyen devletler, “insan hak ve özgürlüklerine” uluslararası belgelerde belirlenmiş şekliyle ve içtenlikle saygı göstermelidirler.¹⁵ Çünkü insanca bir hayatın, insan haklarının güvence altında olduğu sosyal, siyasal ve hukuki bir sistemle mümkün olduğunu tarihi tecrübe göstermiştir. Herhangi bir siyasal topluluk veya devlet, ancak bu hakları tanıdığı ve ihlal etmeye kalkışmadığı ölçüde meşruluk iddiasında bulunabilir.¹⁶ İnsan hakları, en geniş anlamda, siyasal meşruluğun bir ölçütüdür; hükümetler ve onların uygulamaları, insan haklarını korudukları ölçüde meşrudurlar. İnsan Hakları Evrensel Bildirisi’nde ifade edildiği gibi, insan hakları, “bütün halklar ve uluslar için başarının (bir) ölçütüdür. Ama bunun kadar önemli olan nokta; bunların, yurttaşları bu hakları savunmak üzere harekete geçmeye, haklarını kullanmak suretiyle bu standartların gerçekleşmesinde ısrarlı olmaya ve bunların gerçekleştirildikleri bir dünya yaratmak üzere mücadele etmeye yetkili kılmalarıdır.”¹⁷

2. İNSAN HAKLARININ ULUSAL BOYUTTA KORUNMASI

İnsan haklarının asıl ve en öncelikli olarak korunması ulusal hukuk sistemlerinin görevidir. Uluslarüstü koruma, ulusal korumayı tamamlayıcı ve ikincil niteliktedir. Bireylerin Uluslarüstü korumadan yararlanması için iç hukuk yollarını tüketmeleri gerekir. Bu husus, hem BM tarafından hazırlanan uluslararası insan hakları sözleşmelerinde, hem de AİHS’de yer almaktadır. İnsan haklarının ulusal düzeyde korunması, insan haklarının anayasa gibi temel metinlerle güvence altına alınmasını ve bu amaca hizmet etmek için bu yönde ulusal kurumların oluşturulmasını gerektirir.¹⁸

¹⁴ DAĞI, s. 35.

¹⁵ REİSOĞLU, Safa, Uluslararası Boyutlarıyla İnsan Hakları, İstanbul: Beta Yayınevi, 2001, s. 1

¹⁶ DONNELLY, s. 25.

¹⁷ AKILLIOĞLU, Tekin, İnsan Hakları, Ankara: İmaj Yayınları, Ankara, 1995, s. 95.

¹⁸ ÇELEBİ, Mustafa Burak, İnsan Haklarının Uluslararası Düzeyde Korunması ve Birleşmiş Milletler Sistemi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi, 2012, s. 41.

Ulusal kurumların statüsü hakkında “Paris Prensipleri” olarak bilinen ilkelerin belirlendiği 20.12.1993 tarihli ve 48/134 sayılı BM Genel Kurul Kararında¹⁹, ulusal insan hakları kurumlarının yetki ve sorumluluklarına, oluşum, bağımsızlık ve çoğulculuk güvencelerine, çalışma yöntemlerine ve bunlara ek olarak yarı yargısal yetkilerle donatılmış kurumların statüsüne dair standartları belirlemektedir.

2.1. TÜRKİYE’DE İNSAN HAKLARINI KORUMA AMAÇLI MEKANİZMALAR

2.1.1. TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu

TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonu ülkemizde insan haklarının ulusal düzeyde korunması amacıyla kurulan ilk ulusal insan haklarını koruma mekanizmasıdır.²⁰ TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu 3686 sayılı kanun ile oluşturulmuş bir kuruldur. 3686 sayılı kanuna göre, üye sayısı Danışma Kurulu’nun teklifi üzerine Genel Kurulca belirlenecek olan İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu’nda; siyasi parti grupları ile bağımsızlar, Meclisteki sayılarının üye tamsayısına nispet edilmesi ile bulunacak yüzde oranına uygun olarak temsil edilmektedir.

TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu uluslararası alanda genel kabul gören insan hakları konusundaki gelişmeleri izlemek, insan haklarının ihlale uğradığına dair iddialar ile ilgili başvuruları incelemek veya gerekli gördüğü hallerde ilgili mercilere iletmek, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığınca havale edilen kanun tasarı ve teklifleriyle, kanun hükmünde kararnameleri görüşmek, Türkiye Büyük Millet Meclisi komisyonlarının gündemindeki konular hakkında, istem üzerine görüş ve öneri bildirmek gibi görevleri bulunmaktadır.

2.1.2. İnsan Hakları Üst Kurulu

09.04.1997 tarihli ve 1997/17 sayılı Başbakanlık Genelgesi ile kurulan İnsan Hakları Koordinatör Üst Kurulu, 12.04.2001 tarihli ve 4643 sayılı Kanunla “İnsan Hakları Üst Kurulu” adı altında yeniden yapılandırılmıştır. İnsan Hakları Üst Kurulunun Kuruluş, Görev ve İşleyişi ile İlgili Usul ve Esaslar

¹⁹ <http://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/717Paris-Prensipleri.pdf>, (Erişim Tarihi: 26.10.2018).

²⁰ <https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/bilgi.htm>, (Erişim Tarihi: 28.10.2018).

Hakkında Yönetmelik 15.08.2001 tarihli ve 24494 sayılı Resmi Gazetede yayımlanmıştır.²¹

İnsan Hakları Üst Kurulu'nun insan haklarının korunması ve geliştirilmesi için yasal ve idarî düzenlemelerle ilgili hazırlıkları yapmak, insan haklarının uluslararası standartlara uygun olarak korunması ve geliştirilmesi için yapılacak çalışmalarını koordine etmek, insan hakları ihlâl iddialarına ilişkin olarak ilgili kurulların yaptıkları incelemeleri değerlendirmek ve alınması gereken önlemlere ilişkin tavsiyelerde bulunmak gibi görevleri vardır.

2.1.3. İnsan Hakları Danışma Kurulu

İnsan Hakları Danışma Kurulu, 10.10.1984 tarihli, 3056 sayılı Başbakanlık Teşkilatı Hakkında KHK'nın değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanunda değişiklik yapan 12.04.2001 tarihli ve 4643 sayılı Kanunla şu şekilde düzenlenmiştir:

"İnsan haklarına ilişkin olarak ilgili Devlet kuruluşları ile sivil toplum kuruluşları arasında iletişim sağlamak ve insan haklarını kapsayan ulusal ve uluslararası konularda danışma organı olarak görev yapmak üzere Başbakanın görevlendireceği bir Devlet bakanına bağlı olarak İnsan Hakları Danışma Kurulu oluşturulmuştur. Danışma Kurulu, insan hakları ile ilgili bakanlık, kamu kurum ve kuruluşları ile meslek kuruluşları temsilcileri, insan hakları alanında faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşları temsilcileri ve bu alanda yayınları ve çalışmaları bulunan kişilerden oluşur".²² İnsan Hakları Danışma Kurulu, insan haklarının korunması ve geliştirilmesinde danışma hizmeti vermek üzere kurulmuş olan bir organdır. Kurulun danışma organı olarak başlıca görevi, bu konularda öneri ve tavsiyeler içeren raporlar hazırlamaktır.

2.1.4. İnsan Hakları İhlali İddialarını İnceleme Heyetleri

12.04.2001 tarihli ve 4643 sayılı kanunun geçici 2. maddesine dayanılarak kurulmuştur. İnsan haklarının korunması ile ilgili olarak insan hakları ihlali iddialarının gereği gibi incelenerek, sonuca ulaştırılması uygulamada ciddi bir sorun oluşturmaktadır. Bu amaçla insan hakları ihlali

²¹ İHÜK, İHDK ve İHİİH yönetmelikleri 15.08.2001 tarihli ve 24494 sayılı RG'de yayımlanmıştır.

²² https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/belge/um_ihdanisma.pdf, (Erişim Tarihi: 23.12.2018).

iddialarını yerinde incelemek ve araştırmak üzere Başbakan'ın görevlendireceği bir devlet bakanına bağlı olarak heyetler oluşturulmuştur.²³

İhlal iddiasının kabulü şu şekilde yapılmaktadır.²⁴

a) İhlal iddiaları ile ilgili başvuru, kanıtlarıyla birlikte Başkanlığa yapılır.

b) Başvuruya bağlı olmaksızın, Başbakan tarafından re'sen inceleme heyeti oluşturulması istenebilir.

c) Başkanlığın ön incelemeyi yapıp, ilgili kurumdan iddia hakkında bilgi aldıktan sonra iddiayı kabul edilebilir nitelikte bulması halinde, söz konusu iddia İnsan Hakları Üst Kurulunun gündemine alınarak görüşülür.

d) Devlet Bakanının onayı ile Heyet çalışmalarına başlar.

2.1.5. İnsan Hakları İhlali Kurulları

İHK'lar, insan haklarının korunması ve geliştirilmesi çerçevesinde, gerek vatandaşlarla bireyler olarak, gerek sivil toplum kuruluşlarıyla genel düzeyde, temasları kolaylaştırmak ve işbirliğini arttırmak amacıyla oluşturulmuştur. 02.11.2000 tarihli ve 24218 sayılı RG'de yayımlanan Yönetmelikle²⁵ kurulan İHK'lar 23 Kasım 2003 tarihli ve 25298 sayılı RG'de yayımlanan Yönetmelikle yeniden yapılandırılmıştır.²⁶ Anılan Yönetmelikle Kurulların kamu görevlisi ağırlıklı yapısı değiştirilmiş, sivil toplum eksenli ve ağırlıklı bir oluşum gerçekleştirilmiştir. Kurulların görevleri, çalışma usul ve esasları ayrıntılı olarak düzenlenmiştir. İnsan haklarının korunması ve ihlallerin önlenmesine ilişkin genel görevlerin yanı sıra Kurullar her türlü ayrımcılığın önlenmesi için gerekli çalışmaları yapmakla görevlendirilmiştir.²⁷

²³ GÖZLÜGÖL, Said Vakkas, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve İç Hukukumuza Etkisi, Ankara: Yetkin Yayınları, 2002, s. 453-454

²⁴ https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/belge/um_ihihlali_inceleme.pdf, (Erişim Tarihi:26.10.2018).

²⁵ <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/11/20031123.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/11/20031123.htm>, (Erişim Tarihi: 20.11.2018).
<http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/11/20031123.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/11/20031123.htm>, (Erişim Tarihi: 20.11.2018).

²⁶ <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/11/20031123.htm>, (Erişim Tarihi: 20.12.2018).

²⁷ AYDIN, s. 94.

İl ve İlçe İnsan Hakları Kurulları Mülki İdare Amirlerinin Başkanlığında kamu görevlileri, sivil toplum kuruluşları, meslek odaları ve siyasi parti temsilcilerinden oluşmaktadır. Kurul başkanı gerek gördüğü durumda ilgili kamu veya özel kuruluş temsilcilerini de toplantıya çağırabilmektedir. İl ve İlçe Kurulları; İnsan hakları ihlali iddiaları ile ilgili başvuruları incelemek, araştırmak, inceleme ve araştırma sonuçlarını değerlendirmek, ulaşılan sonuçları konusuna göre Cumhuriyet Savcılıklarına ya da ilgili idari makamlara iletmek ve sonucunu takip etmekle görevlidir. Kurullar aynı zamanda insan hakları alanında bilgilendirme, bilinçlendirme, eğitim faaliyetleri gerçekleştirmek, kadın, çocuk, hasta ve özürlü hakları ile araştırmalar yapılmasını ve çözümler üretilmesini teşvik etmek, insan hakları uygulamalarını yerinde görmek amacıyla ilgili kurum ve kuruluşlara ziyaretler gerçekleştirmek her türlü ayrımcılığın önlenmesi için gerekli çalışmaları yapmakla görevlidirler.²⁸

2.1.6. Türkiye İnsan Hakları Kurumu Başkanlığı

BİHB, günümüz Türkiye'sinde devlet içinde oluşturulmuş, kendine özgülenmiş müstakil teşkilata sahip, ihtisaslaşmış bir insan hakları kurumudur. Bu yönüyle resmi nitelik taşıyan insan hakları kuruluşlarının en kapsamlısıdır.²⁹

Nisan 2001 Tarih ve 4643 Sayılı Kanun'la Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığı³⁰ kurulmuştur. Başkanlık, Başbakanlık bünyesinde ana hizmet birimleri bölümünde doğrudan Başbakanlık Müsteşarlığına bağlı olarak çalışır. Görevleri şunlardır:

a) İnsan hakları ile ilgili konularda görevli kuruluşlarla sürekli temas halinde bulunmak ve bu kuruluşlar arasında koordinasyonu sağlamak,

²⁸ DERVİŞOĞLU, Suat, İnsan Haklarının Korunması Bakımından İl ve İlçe İnsan Hakları Kurulları, Türk İdare Dergisi, Sayı 466, No. 95, 2010, s.102.

²⁹ ALTIPARMAK Kerem, Bürokrasi ve İnsan Hakları, http://tbbyayinlari.barobirlik.org.tr/TBBBooks/bur_insan_hak.pdf, (Erişim Tarihi: 30.10.2018).

³⁰ 4/07/2018 tarih ve 477 Sayılı Kanun ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname'de (KHK) ile 1963-2017 yıllarındaki bazı kanunlarda geçen "Bakanlar Kurulu" ve "Başbakanlık" ibareleri, "Cumhurbaşkanı" ve "Cumhurbaşkanlığınca" olarak değiştirildi.

b) İnsan hakları konusundaki mevzuat hükümlerinin uygulanmasını izlemek, izleme sonuçlarını değerlendirmek, uygulamada ve mevzuatta görülen aksaklıkların giderilmesi ve Türkiye'nin ulusal mevzuatının insan hakları alanında taraf olduğu uluslararası belgelerle uyumlu hale getirilmesi doğrultusunda yapılacak çalışmaları koordine etmek ve bu konularla ilgili önerilerde bulunmak.

c) Kamu kurum ve kuruluşlarının hizmet öncesi staj ve hizmet içi insan hakları eğitim programlarının uygulanmasını izlemek değerlendirmek ve koordine etmek.

d) İnsan hakları ihlali iddialarıyla ilgili başvuruları incelemek ve araştırmak, inceleme ve araştırma sonuçlarını değerlendirmek ve alınabilecek önlemlere ilişkin çalışmaları koordine etmek.

e) Başbakanlığın koordinatörlüğünde görevleri ile ilgili konularda teşkil edilen kurullara sekreteryaya hizmeti vermek.

f) Makamca verilen benzeri görevleri yapmak.

Başbakanlığın bir "ana hizmet birimi" olarak planlanan ve oluşturulan BİHB, ülkemizin insan hakları merkezli geliştirmeye çalıştığı reform sürecinin kurumsal alt yapısında önemli sorumluluklar üstlenmiştir. Bu sorumlulukların en önemlilerinden biri, insan hakları ihlalleri ve bu konudaki şikâyetlerin değerlendirilerek takibidir.

3. İNSAN HAKLARININ ULUSLARARASI BOYUTTA KORUNMASI

İnsan hakları fikrinin ortaya çıkışı 16 ve 17.yüzyıllara uzanmakla birlikte insan haklarını koruma ve ihlallerini önleme sorumluluğunun tüm insanlara ait olduğu ve bunların gerçekleştirilmesi için uluslararası mekanizmalar oluşturulması gerektiği fikri görece yeni sayılır. İnsan hakları fikrinin yaygınlaşması ve bu hakları korumayı amaçlayan koruma mekanizmalarının oluşturulması esas olarak 20. yüzyılın ikinci yarısından, yani 2. Dünya Savaşı'ndan sonradır.

İnsan haklarını korumayı amaçlayan kurumlar, uluslararası ve bölgesel düzeyde devletler tarafından oluşturulan kurumlar, yine uluslararası ve bölgesel düzeyde devlet dışı kuruluşlar ve belirli bir ülkede yine devlet kurumları ve devlet dışı kuruluşlar tarafından oluşturulan kurumlar şeklindedir. Bugün insan haklarının korunması amacıyla çalışmalar yürüten uluslararası hükümet dışı insan hakları örgütlerinin başında Uluslararası Af Örgütü, Helsinki Yurttaşlar Derneği, Human Rights Watch, Sınır Tanımayan Doktorlar gibi örgütler gelmektedir. İnsan hakları alanında faaliyet yürüten

ve belli konulara odaklanan, yalnızca belirli grupların (kadın veya çocuk hakları gibi) ya da tek tek haklarla ilgilenen hükümet dışı çok sayıda kuruluşlar da vardır.

Uluslararası düzeyde insan haklarını korumayı amaçlayan ve devletler tarafından oluşturulan kurumların başında Birleşmiş Milletler Örgütü ve BM sistemi içerisinde geliştirilen insan hakları sözleşmelerinin kurduğu kurumlar/meکانizmalar gelmektedir. Bölgesel düzeydeki kurumlar ise, Amerikan Devletler Örgütü ve Amerikan Bildirisi ve Sözleşmeleri, Avrupa Konseyi ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Afrika Birliği Örgütü ve Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı, Arap Birliği ve İslamda İnsan Hakları Kahire Bildirgesi'dir.

3.1. Birleşmiş Milletler

Birleşmiş Milletler II. Dünya Savaşı'nın hemen ardından 24 Ekim 1945'de 51 devlet tarafından kurulmuştur. BM'nin altı temel organı vardır. Bunlar: Genel Kurul, Güvenlik Konseyi, Ekonomik ve Sosyal Konsey, Vesayet Konseyi, Genel Sekreterlik ve Uluslararası Adalet Divanıdır.³¹

BM Şartı'nın 1. maddesinde belirtildiği üzere, "insan haklarına saygıyı geliştirmek ve teşvik etmek", BM'nin temel amaçlarından biridir.³² Ayrıca, BM Şartı'nın başlangıç kısmında, "BM halklarının insanların temel haklarına olan inançlarını yeniden ilan etmekte kararlı olduklarının" belirtilmesi, insan haklarının uluslararası düzeyde korunmasının BM'nin amaçları arasında olduğuna dair tamamlayıcı bir dayanak niteliğindedir. Dahası, BM organlarının ortaya koymuş olduğu uygulamalar da, insan haklarının korunmasının bir amaç olarak kabul edildiğinin bir göstergesidir.

3 Aralık 2006 tarihinde, İnsan Hakları Komisyonu'nun yerine BM Genel Kurulu kararıyla İnsan Hakları Konseyi (Human Rights Council) kurulmuştur. İnsan Hakları Konseyi, insan hakları ve temel özgürlükler alanında herhangi bir ayırım yapmadan insan haklarının evrensel düzeyde korunmasına yönelik çalışmalar yürütmek; yaygın ve sistematik insan hakları ihlallerini içerecek şekilde insan hakları ihlalleriyle ilgili yakınmaları araştırmak ve tavsiyelerde

³¹ Uluslararası Adalet Divanı La Haye'de, BM Genel Merkezi ve diğer organların merkezleri ise New York'tadır.

³² İnsan haklarının korunmasının ve teşvik edilmesinin, BM'nin temel amaçlarından biri olduğunun dayanakları için bkz. GÖÇER, Mahmut, İnsan Haklarının Korunması ve Birleşmiş Milletler, Ankara 2009, s. 9-11.

bulunmak; BM sistemi içerisinde insan haklarıyla ilgili görüşlerin etkili koordinasyonunu sağlamak gibi çalışmalar yürütmektedir.³³

Birleşmiş Milletler sistemi içerisinde, 1948 yılında İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin kabulünün ardından hazırlanan ve Bildirgede yer alan hakların korunması amacıyla oluşturulan iki önemli belge -ikiz sözleşmeler- olarak da adlandırılan Uluslararası Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesi ve Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'dir.

BM sistemi içerisinde geliştirilen insan hakları sözleşmelerinde, sözleşmelerde sıralanan insan haklarının korunmasına sözleşmeci devletlerce uyulup uyulmadığını denetlemeyi öngören mekanizmalar yine sözleşme metinlerinde düzenlenmiştir. BM sisteminde sözleşmeler dışında, bildirge, temel ilkeler, standartlar, minimum BM ilkeleri, BM kuralları, tavsiyeler, davranış kuralları, uluslararası işbirliği ilkeleri olarak adlandırılan ve insan haklarının korunması konusunda uluslararası standartların oluşumuna katkıda bulunacak metinler de kabul edilmektedir. Ancak bu metinlerin hukuki bağlayıcılıkları yoktur.

3.1.1. Uluslararası Daimî Mahkemeler

3.1.1.2. Uluslararası Adalet Divanı (International Court of Justice/ICJ)

BM'nin başlıca yargı organıdır. Uluslararası Adalet Divanı'nın merkezi Hollanda'nın Lahey kentindedir. Genel Kurul ve Güvenlik Konseyi'nden seçilen 15 yargıçtan oluşur. Divanın yetki alanı, bir uluslararası uyuşmazlıkta taraf olan ülkelerin kendisine getirdikleri davalar ile BM Temel Sözleşmesi'nde ya da yürürlükteki uluslararası antlaşmalarda özellikle öngörülmüş konuları içine alır. Uluslararası Adalet Divanı Statüsü, BM Temel Sözleşmesi'nin ayrılmaz bir parçasıdır ve Divan'ın çalışma esaslarını belirler. Divan önündeki davalarda yalnız devletler taraf olabilirler. Bir antlaşmanın yorumlanması; uluslararası hukuka ilişkin her konu; saptandığı takdirde, uluslararası bir yükümlülüğe aykırılık oluşturabilecek her olayın gerçekliği; uluslararası bir yükümlülüğe aykırı bir davranışın gerektirdiği zarar giderimin niteliği ya da kapsamının belirlenmesi Divan'ın yetki alanındadır.³⁴

3.1.2. Uluslararası Ceza Mahkemesi

³³ <http://www.ohchr.org/EN/AboutUs/Pages/WhoWeAre.aspx>, (Erişim Tarihi: 31.10.2018).

³⁴ <http://www.icj-cij.org/information/index.php?p1=7>, (Erişim Tarihi: 31.10.2018).

Uluslararası Mahkeme, genel olarak, devletler arasındaki uyuşmazlıkları çözmekle görevli, devletler arasında yapılan bir andlaşmayla veya uluslararası örgüt kararıyla kurulan, bağlayıcı kararlar verebilen bağımsız, tarafsız ve adil bir yargı organı olarak ifade edilir. Uluslararası arenada devletler arasındaki uyuşmazlıkların, silaha, kuvvete başvurmadan barışçıl yollarla çözülmesi gerekmektedir³⁵. Bu anlayış, uluslararası alanda barış, huzur ve güvenliğin sağlanması için gereklidir. İşte bu bağlamda, Uluslararası Ceza Mahkemesi büyük önem arz etmektedir. Uluslararası Ceza Mahkemesi (UCM) 17 Temmuz 1998’de kabul edilen Roma Statüsü ile kurulmuş, Statü, altmışıncı onay belgesinin teslim edilmesini takiben 1 Temmuz 2002 tarihinden itibaren yürürlüğe girmiştir. Uluslararası Ceza Mahkemesi, insanlığa karşı işlenen en ağır suçların kovuşturulduğu, ilk kalıcı, bağımsız sürekli ve uluslararası hukuki kişiliğe sahip bir mahkemedir³⁶. Mahkeme diğer uluslararası ceza mahkemeleri ile kıyaslandığında genç/yeni bir mahkemedir. Ayrıca UCM ulusal ceza yargılarını tamamlayıcı bir niteliğe sahiptir³⁷. Tamamlayıcılık ilkesi gereği asıl olan ulusal yargı mercilerinin yetkisidir. Uluslararası Ceza Mahkemesi ise üç durumda devreye girecektir; birincisi ulusal yargılama makamlarının yargılamada isteksiz davranmaları, ikincisi bu mahkemelerin yargılama yapmaya muktedir olmaması, üçüncüsü ise yargılamanın bağımsız veya tarafsız yapılamayacağıının anlaşılması halleridir.

UCM’nindaimi nitelikte olmasına büyük önem verilmiştir. Zira ad hoc mahkemelerin kuruluşunun zaman almasının, adaleti sağlamasını geciktireceği; dolayısıyla, delililerin karartılması, resmi belgelerin yok edilmesi, failerin yırt dışına kaçırılması gibi sorunların bertaraf edilmesi gerektiği üzerinde durulmuştur. Ayrıca “bireysel cezai sorumluluğu” sağlamak içinde bir daima mahkeme kurulmasına ihtiyaç duyulmuştur.³⁸ Bir

³⁵ KILIÇ, Ali Şahin, Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Devletlerin Egemenliği Üzerine Ulusal Egemenlik Odaklı Bir İnceleme”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 58, 2009, s. 619.

³⁶ ULUSOY, Orçun, Uluslararası Ceza Mahkemesi, İzmir: Etki Yayınları, 2008, s. 8.

³⁷ DEMİRAĞ, Fahrettin, Savaş Suçları-Saldırı Suçu Mevzuatına Göre Savaş Hali, YENİSEY Feridun (ed.), Uluslararası Ceza Divanı, Arıkan Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, 2007, s. 90.

³⁸ ERDAL, Selcen, Uluslararası Ceza Mahkemesinin Devlet Egemenliğine Etkisi, Ankara, Adalet Yayınevi, 2018, s. 42.

başka ifadeyle, UCM devletleri değil sadece bireyleri yargılayan bir yargı organıdır. UCM uluslarüstü bir organ olmayıp antlaşmayla kurulmuş uluslararası bir organ konumundadır. Bu sıfatla Mahkeme Yugoslavya İçin Uluslararası Ceza Mahkemesine (ICTY) ve Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesine (ICTR) benzer bir uygulama mekanizmasına sahiptir.³⁹

3.1.3. Nuremberg ve Tokyo Uluslararası Askeri Ceza Mahkemeleri (Yargılamaları)

Nuremberg Uluslararası Askeri Ceza Mahkemesi 8 Ağustos 1945 tarihinde İngiltere, ABD, SSCB ve Fransa arasında imzalanan Londra Andlaşmasıyla kurulan bir uluslar arası askeri ceza mahkemesidir. Mahkeme kuruluş olarak Nuremberg Şartı'nın 2. ve 14. maddeleri gereği Almanya'nın Bavyera Eyaleti'nde bulunan Nuremberg şehrinde kurulmuştur. Adını da kurulduğu bu şehirden almıştır. Suçların işlenmesinden sonra sadece bu suçları kovuşturmak için kurulmuş ad hoc ve olağanüstü bir mahkemedir. Özel olması yalnızca belirli suç tiplerini yargılama yetkisine sahip olmasından, olağanüstü olması da yetkilerine girdiği açıklanan fiillerin gerçekleşmesinden sonra (ex post facto) kurulmuş olmasından kaynaklanmaktadır.⁴⁰ Töngür'e göre bu mahkeme ad hoc bir özellik taşısa da daimi bir uluslararası ceza mahkemesi kurma yönündeki çabalar açısından bir dönüm noktası olmuştur.⁴¹ Nuremberg Mahkemesi uluslararası hukukun o döneme kadar meşru saydığı kuvvet kullanma eylemlerinin düzenlenmesi ve sınırlandırılması ile ilgili olarak uyulması gereken kuralların ihlali sonucu ortaya çıkacak, uluslararası suçların yargılanmasıyla ilgili ilk mahkeme olma özelliğini taşıyor.⁴² Mahkeme ile savaş suçlarında bireysel sorumluluk kavramı kabul edilmiş ve böylece yalnız devletlerin değil, bireylerin de uluslararası hukuka uymak zorunda oldukları ortaya çıkmıştır.⁴³ Ayrıca devlet başkanlarının ayrıcalığının,

³⁹ DOĞAN, Naci, Suçun Önlenmesi ve Mağdurun Korunmasında Bağlamında Uluslararası Ceza Hukuku ve Ceza Mahkemelerinin Etkiler, *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı 37, 2013, s. 6.

⁴⁰ TEZCAN, Durmuş, ÖNOK R. Murat, *Uluslararası Ceza Hukuku*, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2009, s. 329.

⁴¹ TONGÜR, Ali Rıza, *Uluslararası Ceza Mahkemesinin Kapsamı ve Yargılama Hukuku*, İstanbul: Kazancı Kitap, 2005, s. 5

⁴² ALPKAYA, Gökçen, *Eski Yugoslavya İçin Uluslararası Ceza Mahkemesi*, Ankara: Turhan Kitabevi, 2002, s. 5

⁴³ TONGÜR, s. 7

savaş suçları söz konusu olduğunda artık bir yargı bağışıklığına yol açmayacağı kabul edilmiştir.⁴⁴

İkinci Dünya Savaşının hemen ardından kurulan bir diğer ad hoc mahkeme de kısaca Tokyo Askeri Mahkemesi olarak da bilinen/adlandırılan “Uzakdoğu Uluslararası Askeri Mahkemesi (IMTFE)’dir.⁴⁵ Mahkeme yargılama yetkisi, statünün 5. maddesinde belirtilen ve Nuremberg Statüsünde yer alan suçlar ile aynı olan üç maddeden oluşmaktadır. Bunlar; Barışa Karşı Suçlar, Konvansiyonel Savaş Suçları ve İnsanlığa Karşı Suçlardır. Bu suçlardan insanlığa karşı suçlar ve barışa karşı suçlar, Nuremberg Statüsündekine benzer bir içeriğe sahipken, konvansiyonel savaş suçu, daha belirsiz ve genel bir ifade ile kaleme alınmıştır.⁴⁶

3.1.4. Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi (International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia/ICTY)

BM Güvenlik Konseyi’nce alınan 808 sayılı kararla, 1991 yılından bu yana eski Yugoslavya’da işlenen savaş suçları ve insan hakları ihlalleri hakkında yargılama yapmak için uluslararası bir mahkeme kurulması karar verilmiştir.⁴⁷ Bu karardan sonra alınan 827 sayılı karar ile de uluslararası mahkemenin statüsü kabul edilmiştir.⁴⁸ Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi’nin (EYUCM)⁴⁹ statüsünün başlangıcında BM şartının VII.

⁴⁴ ALİBABA, Arzu, Uluslararası Ceza Mahkemesinin Kuruluşu, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 49, 2001, s. 185.

⁴⁵ TONGÜR, s. 8.

⁴⁶ ÇINAR, M. Fatih, Uluslararası Ceza Mahkemelerinin Gelişimi Işığında Uluslararası Ceza Divanı, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale: Onsekiz Mart Üniversitesi, 2004, s. 16.

⁴⁷ BM Güvenlik Konseyi’nin 808 sayılı kararı için bkz. UN Security Council Resolutions http://www.icty.org/x/file/Legal%20Library/Statute/statute_808_1993_en.pdf, (Erişim Tarihi: 30.10.2018).

⁴⁸ http://www.icty.org/x/file/Legal%20Library/Statute/statute_827_1993_en.pdf, (Erişim Tarihi: 01.11.2018). EYUCM’nin statüsünün Türkçe metni için ayrıca bkz. TURHAN Faruk, *Eski Yugoslavya Topraklarında İnsanlık Aleyhine İşlenen Suçların Yargılanmasına İlişkin BM Milletlerarası Ceza Mahkemesi*” İzmir: D.E.Ü. Hukuk Fak. Yay., 2000, s. 357–365.

⁴⁹ Mahkemenin tam adı “Eski Yugoslavya Ülkesinde 1991’den İtibaren İşlenen Uluslararası İnsani Hukukun ağır İhlallerinden Sorumlu Suç Faillerinin Yargılanması İçin Uluslararası Mahkeme”dir.

bölümüne atıfta bulunmaktadır. Statüde sözü edilen bölüm BM Şartının, barışın tehdidi, bozulması ve saldırı fiilleri karşısında yapılacak işlemleri alınacak tedbirleri düzenleyen 39 ila 51'inci maddelerinden oluşmaktadır.

EYUCM, 1 Ocak 1991 tarihten itibaren eski Yugoslavya ülkesinde, 1949 Cenevre İnsancıl Hukuk Sözleşmelerine, genel olarak savaş hukukunun yapılageliş kurallarına, 1948 Soykırım Sözleşmesine ve Nürnberg Mahkemesi kararlarıyla insanlığa karşı suç oluşturduğu kabul ve anılan BM Güvenlik Konseyi kararı ile teyit edilen silahlı çatışma sırasında sivillere karşı girilen öldürme, işkence, köleleştirme, ırza geçme vb. suçları kapsayan uluslararası kurallara aykırı olarak işlenen suçlar konusunda yetkili kılınmıştır.⁵⁰ EYUCM, 16 Kasım 1993 tarihinden bu yana Hollanda'nın Lahey kentinde yargılama faaliyetlerini sürdürmekte iken, 2017 yılında mahkeme görevini tamamlamıştır.

3.1.5. Ruanda Uluslararası Suç Mahkemesi (International Criminal Tribunal for Rwanda /ICTR)

Balkanlarda Sırpların başlattığı ve giderek adeta bir soykırıma dönüşen iç savaş sürüp giderken, bu kez dünyanın başka bir yerinde Afrika'nın orta yerinde Ruanda'da kanlı bir iç savaş başlamıştı. Ruanda'nın etnik yapısını oluşturan Hutu ve Tutsi kabileleri arasında 06 Nisan 1994 tarihinde başlayan çatışmalar çok kısa bir sürede adeta bir katliama dönüşmüştür. Ruanda'da yönetimi elinde bulunduran ve nüfusun % 85'ini oluşturan Hutular azınlıkta olan Tutsiler üzerinde bir imha ve yok etme harekâtına girişmişlerdir. Yönetimdeki aşırı milliyetçi Hutular devlet başkanının ılımlı politikasından duydukları rahatsızlık neticesinde, Tanzanya'dan barış görüşmelerinden dönmekte olan devlet başkanı Habyarimana'nın içinde olduğu uçağı 6 Nisan 1994 tarihinde düşürmüşlerdir. Bu olayın ardından bir saat içinde de Tutsilere yönelik katliamlar başlamıştır.⁵¹ Ruanda'da yaşanan bu katliamların boyutu kısa bir sürede inanılmaz boyutlara ulaşmıştır. Yüz gün içinde 500.000 ila 800.000 arasında insanın öldürüldüğü tahmin edilmektedir. Uluslararası kamuoyunun baskılarına dayanamayan BM ve Batılı devletler,

⁵⁰ PAZARCI, Hüseyin, "Bosna-Hersek Sorununda Uluslararası Yargının Rolü", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt 5, No. 1-4, 1996, s. 386-388.

⁵¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. BALL, Howard, *Prosecuting War Crimes and Genocide: The Twentieth Century Experience*, Lawrence Kansas: University Press of Kansas, 1999, s. 162-163.

Ruanda için bir inceleme komisyonu oluşturmuşlardır. Bu komisyonun raporu üzerine ve Kigali’de kurulmuş olan yeni Ruanda hükümetinin daveti üzerine konu BM Güvenlik Konseyi’nin gündemine gelmiş ve Konsey’in 955 sayılı kararı ile Ruanda Uluslararası Ceza Divanı’nın kurulmasına karar verilmiştir.⁵² Mahkeme 1995 yılından bugüne Tanzanya’nın Arusha şehrinde faaliyet göstermektedir.

Mahkemenin yargı yetkisi, soykırım ve uluslararası insancıl hukukun diğer ağır ihlallerinden sorumlu kişilerin yargılanması olarak belirtilmiştir. Mahkemenin yetkisi ise, soykırım (m.2), insanlığa karşı suçlar (m.3), 1949 tarihli Cenevre Sözleşmelerinin ortak 3’üncü maddesi ile 1977 tarihli bu sözleşmelere Ek II. Protokolün hükümlerinin ihlali olarak sıralanmıştır. Mahkeme esas itibarıyla gerçek kişiler üzerinde yetkili sayılmıştır. RUCM ile herhangi bir devletin ulusal mahkemesi arasında görev ve yetki uyumsuzluğu çıkması durumunda, RUCM’nin yetkisinin öncelikli olduğu belirtilmiştir.

4. İNSAN HAKLARININ BÖLGESEL BOYUTTA KORUNMASI

4.1. Avrupa Konseyi

Avrupa Konseyi (Council of Europe) on devletin bir araya gelerek 5 Mayıs 1949’da imzaladığı Statü’yle kurulmuştur.⁵³ Avrupa Konseyi amacını, “üyeleri arasında, ortak mirasları olan ülkü ve ilkeleri korumak ve yaymak ve siyasi, ekonomik ilerlemelerini sağlamak amacıyla daha sıkı bir birlik meydana getirmek” olarak belirlemiştir. Avrupa Konseyi kuruluşunun hemen ardından Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’ni (AİHS)⁵⁴ hazırlamış ve AİHS 4 Kasım 1950 tarihinde imzalanmıştır.⁵⁵ AİHS kurduğu koruma mekanizması ile

⁵² Ayrıntılı bilgi için bkz. <http://unictr.unmict.org/en/tribunal>, (Erişim Tarihi: 31.10.2018).

⁵³ İkinci Dünya Savaşının ardından Avrupa’da yeni diktatörlüklerin doğmasını ve Avrupa’nın yok edici bir savaşın içine yeniden düşmesini engellemek amacıyla bir birlik oluşturulması düşüncesiyle bir araya gelen Belçika Krallığı, Danimarka Krallığı, Fransa Cumhuriyeti, İrlanda Cumhuriyeti, İtalya Cumhuriyeti, Lüksembourg Büyük Dukalığı, Hollanda Krallığı, Norveç Krallığı, İsveç Krallığı ve Büyük Britanya ve Şimali İrlanda Krallığı tarafından kurulmuştur. Konsey’in Statüsü 3 Haziran 1949’dayürlüğe girmiştir. Konsey’in günümüzde 47 üyesi bulunmaktadır.

⁵⁴ Türkiye bu Sözleşmeyi 18 Mayıs 1954 yılında imzalamıştır.

⁵⁵ 3 Eylül 1953 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

uluslararası hukuk ve insan haklarının korunması alanında çığır açıcı yenilikler getirmiştir. Bu mekanizma Sözleşme'nin uygulanmasını denetleyecek iki ulusalüstü organ –Avrupa İnsan Hakları Komisyonu ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesini– kurarak devletlerin kendi vatandaşlarına karşı olan işlemlerini ulusalüstü denetime tabi kılmıştır. Diğer yandan da bireylere Komisyona başvuru hakkı tanıyarak onları uluslararası hukukun öznesi haline getirmiştir. 1998'de 11. Protokol ile Avrupa İnsan Hakları Komisyonu kaldırılmış; AİHM'ye bireysel başvuru hakkı tanınmış ve mahkemenin yargı yetkisi Sözleşmeye taraf bütün devletler için zorunlu hale getirilmiştir⁵⁶

BM'nin bölgesel düzeyde bir örneği olarak kabul edilen Avrupa Konseyi'nin kurduğu sistem, bölgesel insan haklarını koruma mekanizmalarının başarılı örneklerinden biri olarak kabul edilmektedir. Avrupa Konseyi sisteminin insan haklarının korunmasında başarılı olmasının, Konsey'in kuruluş amacının doğrudan insan haklarıyla ilgili çalışmalar yürütmek olmasından ve geliştirdiği Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'yle oluşturulan etkin denetim mekanizmasından kaynaklandığı söylenebilir.⁵⁷

Avrupa Konseyi'nin AİHS ve onun öngördüğü mekanizma dışında, İşkenceyi Önleme Sözleşmesi ve Sözleşme'nin denetim organı olan İşkenceyi Önleme Komitesi (European Committee for the Prevention of Torture, CPT) ve Avrupa Irkçılık ve Hoşgörüsüzlükle Mücadele Komisyonu (European Commission against Racism and Intolerance, ECRI) da bulunmaktadır.

4.1.1. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM)

AİHS'nin diğer milletlerarası insan hakları belgelerinden en önemli farklılığının, getirdiği denetim mekanizması olduğunu ve bu denetim mekanizmasının Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) aracılığıyla işlenmektedir. Bu açıdan bakıldığında AİHS, bireylere açık ve taraf devletleri hukuki bakımdan bağlayıcı mahkûmiyet kararlarının verilebileceği bir denetim mekanizması içermektedir. İnsan hakları ihlalleri karşısında arzulanan şekilde etkili bir koruma imkânı, diğer hiçbir insan hakları sözleşmesinde bu kadar iyi ve geniş kapsamlı bir şekilde öngörülmemiştir.

⁵⁶ ÇOBAN Ali Rıza, Avrupa İnsan Hakları Koruma Mekanizmasında Reform, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 54, Sayı 2, 2005, s. 319-320.

⁵⁷ GEMALMAZ Semih, *Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş*, İstanbul: Beta Basım, Mayıs, 1997, s. 258.

Bu, AİHS'nin benzeri olmayan ve devamlı olarak hakları ön plana çıkartan özelliğini oluşturmaktadır.⁵⁸

11 nolu Ek Protokolün yürürlüğe girdiği 1 Kasım 1998 tarihinden önce, AİHS ile getirilen denetim mekanizması, Strazburg'da oluşturulan üç organdan oluşmaktaydı. Bunlar; 1954 yılında kurulan Avrupa İnsan Hakları Komisyonu, 1959 yılında kurulan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Avrupa Konseyi'nin kuruluşundan beri varolan Bakanlar Komitesi idi.⁵⁹

AİHM, Sözleşme'nin 19. maddesine göre; Sözleşme ve eki protokollerle taraf devletlerce kabul edilen yükümlülükler uylmasını sağlamak için kurulmuştur. AİHM sistemi, devletlerarası başvurular ve bireysel başvurular olmak üzere Mahkeme'ye yapılan iki tür başvuru yolu ile harekete geçebilmektedir. İnsan hakları ihlallerine ilişkin bu şikâyet başvurularında AİHM; AİHS'ye taraf bir devlet tarafından, Sözleşme ile teminat altına alınmış bir hak veya özgürlüğün ihlal edilip edilmediğini tespit etme fonksiyonunu yerine getirmektedir.

AİHS'nin 46. maddesi gereğince, sözleşmecı devletler taraf oldukları davalarda Mahkeme'nin kesinleşmiş kararlarına uymakla yükümlüdürler. Ancak taraf devletlerin uymayı taahhüt ettikleri AİHM'nin nihai kararları, Sözleşme'ye aykırılığı tespit edilen işlemi ortadan kaldırmaz, yalnızca AİHS'nin ihlâl edildiğini tespit eder.⁶⁰ Bu bağlamda, AİHM kararlarının ulusal düzeydeki etkileri kurucu (inşai) değil, bildirici ya da beyan edicidir.⁶¹

Mahkeme kararları iç hukukta doğrudan infaz kabiliyeti olan kararlardan olmadığından, kararların yerine getirilmesi yönünde gerekli tedbirleri almak davalı devletin insiyatifindedir. Kararı yerine getirecek devlet, kararı yerine getirme yol ve yöntemlerini belirlemede serbesttir. Sözleşme organları, devletlere ne yapacakları konusunda talimat verme yetkisine sahip değillerdir. İhlal ile mahkûm olan devlet, ihlali tamir için yapılması gereken işlemleri, ilgili kararın gerekçesini inceleyerek kendisi

⁵⁸ DÖNER Ayhan, *İnsan Haklarının Uluslararası Alanda Korunması ve Avrupa Sistemi*, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2003, s. 89.

⁵⁹ PAZARCI, Hüseyin, *Uluslararası Hukuk*, Ankara: Turhan Kitabevi, 2005, s. 217.

⁶⁰ GÖZÜBÜYÜK, A.Şeref, Feyyaz Gölcüklü, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması*, Ankara: Turhan Kitabevi, 2007, s. 124.

⁶¹ YILDIRIM, Kadir, "Sözleşmenin ve Divan Kararlarının Uygulanma Niteliği", *Anayasa Yargısı Dergisi*, Cilt 17, 2000, s. 297.

bulacaktır. İhlalin niteliğine göre kanunlarda ve hatta anayasada değişiklik yapılması, ihlale sebep olan idari uygulamanın düzeltilmesi ya da kesin hüküm niteliğini almış bir yargı kararının (yargılamanın yenilenmesi yoluyla) kaldırılması gerekebilir.

4.2. Avrupa Birliği

II. Dünya Savaşı sonrasında, Avrupa çapında barışın sağlanması ve Avrupa ülkeleri arasında ekonomik bir iş birliğinin oluşturulması amacıyla altı Avrupa devleti⁶² tarafından 1951 yılında, Paris Antlaşması'yla kurulan Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu, günümüzde 27 üyesi bulunan Avrupa Birliği halini almıştır. Birliğin kurucu Antlaşmaları Paris Antlaşmasının yanısıra 1957 yılında Roma'da imzalanan Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu Kuran Antlaşma ile Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu'nu Kuran Antlaşma ve 1992 yılında Maastricht'te imzalanan Avrupa Birliği Antlaşması'dır.⁶³

Birlik Antlaşması, ortak dış politika ve güvenlik politikasının genel hedeflerinden birinin demokrasi ve hukukun üstünlüğü ile insan haklarına ve temel özgürlüklere saygıyı geliştirmek ve pekiştirmek olduğunu belirtir. Avrupa Birliği, 7-8 Aralık 2000 tarihli Nice Zirvesi'nde Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı'nı kabul etmiştir. Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı, onur, özgürlükler, eşitlik, vatandaşlık hakları, adalet bölümlerinden oluşmakta ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'yle Avrupa Sosyal Şartı'nda da yer alan kimi hakları da kapsamakta ve yeni hakları düzenlenmektedir.

Avrupa Birliği Temel Hakları Şartı, Birlik üyesi tüm ülkeler için bağlayıcı özelliğe sahip bir belgedir ve kabul edilmesi durumunda Avrupa Birliği Anayasası'nın bir bölümünü oluşturacaktır.

Avrupa Birliği'nin insan hakları alanındaki çalışmalarını 1993 yılında kabul edilen Kopenhag Kriterleri⁶⁴ ile pekiştirdiği ve hızlandırdığı söylenebilir. Kopenhag Kriterleri'nin bir grubunu oluşturan siyasi kriterler istikrarlı ve kurumsallaşmış bir demokrasinin varlığı, hukuk devleti ve hukukun üstünlüğü, insan haklarına saygı ve azınlıkların korunmasıdır. Ekonomik

⁶² Almanya, Belçika, Fransa, Hollanda, İtalya ve Lüksemburg

⁶³ 1 Kasım 1993 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

⁶⁴ Kopenhag kriterleri, Avrupa Birliği'ne adaylık için başvuruda bulunan ülkelerin, tam üyeliğe kabul edilmeden önce karşılaması gereken üç grup kriterdir: siyasi kriterler, ekonomik kriterler ve topluluk mevzuatının benimsenmesi.

kriterler ise, işlevsel ve piyasa ekonomisinin varlığının sağlanmasına yöneliktir.⁶⁵

Avrupa Birliği'nde insan hakları alanında yürütülmekte olan çalışmaların önemli bir örneği, Avrupa Birliği'ne bağlı olarak faaliyet yürütecek olan Temel Haklar Ajansı'nın kurulmasıdır.

4.2.1. Temel Haklar Ajansı

1 Mart 2007 tarihinde etkinliğine başlamış olan Temel Haklar Ajansı⁶⁶ (Fundamental Right Agency-FRA), 1993'te kurulmuş olan "Avrupa İrkçilik ve Yabancı Düşmanlığını İzleme Merkezi"nin (European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia-EUMC) yerini almıştır. FRA'nın temel işlevi, AB kurum ve ülkelerine insan hakları politikaları alanında danışmanlık yapmaktır. Ajansın ana çalışma alanları ise ırkçılık, yabancı düşmanlığı ve antisemitizmle mücadeledir. Ancak, Avrupa ülkelerindeki azınlıkların korunması, kadın-erkek eşitliğine ilişkin uygulamaların gözlenmesi ve kişisel bilgilerin gizliliğin teminat altına alınması da FRA'nın görevleri arasında bulunmaktadır. Ajansın sorumluluklarından biri de, Avrupa Parlamentosu tarafından bir çağrı yapılması durumunda, hazırlanan çeşitli yasa tasarılarıyla ilgili görüşlerini Brüksel'e iletmektir. Ayrıca FRA'nın, Avrupa'da ırkçılık ve yabancı düşmanlığı ile mücadelede katedilen mesafeye ilişkin her yıl düzenli olarak kapsamlı bir rapor hazırlamaktadır. FRA'nın hukuki bir yaptırım yetkisi bulunmamaktadır.⁶⁷

4.3. Amerikan Devletler Örgütü

Amerikan Devletler Örgütü'nün (Organization of American States, OAS) kurucu antlaşması olan Amerikan Devletler Örgütü Antlaşması (Charter of the OAS), 1948 yılında, Kolombiya'nın başkenti Bogotá'da yapılan Dokuzuncu Amerikan Devletleri Konferansı'nda kabul edilmiştir.⁶⁸

⁶⁵ İÇEL, Kayıhan, Kopenhag Kriterleri Bağlamında Türk Ceza Hukuku, http://www.anayasa.gov.tr/files/pdf/anayasa_yargisi/anayargi/icel.pdf, (Erişim Tarihi: 01.11.2018).

⁶⁶ Avrupa Birliği Konseyi'nin 15 Şubat 2007 tarihli (EC) No 168/2007 kararıyla kurulmuştur.

⁶⁷ <http://fra.europa.eu/en>, (Erişim Tarihi: 01.11.2018).

⁶⁸ Amerikan Devletler Örgütü Antlaşması, Kolombiya'nın 14. ülke olarak onay vermesiyle 1951 yılında yürürlüğe girmiştir Günümüzde, Amerika kıtası üzerinde

OAS'ın temel amaçları şunlardır: yarıkürede barış ve güvelliği sağlamak; temsili demokrasiyi desteklemek ve güçlendirmek, üye devletlere bir saldırı karşısında ortak eyleme geçmek; üye devletler arasında ortaya çıkabilecek uyuşmazlıkları barışçıl yöntemlerle çözmek; üyeler arasında ortaya çıkabilecek ekonomik, siyasi ve hukuki sorunları çözmek; üyeler arasında dayanışmayı ve iş birliğini geliştirmek; yarıkürede yoksulluğa çare bulmak; konvansiyonel silahların sınırlandırılmasını sağlamak. Örgütün temel amaçlarında ve ilkelerinde devlet egemenliğine ve kuvvet kullanma yasağına kuvvetli vurgu yapılmaktadır. Amaçlarında insan haklarına yer verilmezken, Antlaşmanın 3. maddesinde “Amerikan devletlerinin ırk, milliyet, inanç ya da cinsiyet ayrımı yapmaksızın bireylerin temel haklarını ilan ettiğine” yer veriliyor.⁶⁹ Her ne kadar OAS'ın kuruluş amaçları arasında insan haklarının korunması doğrudan yer almasa da Örgütün yapısı içerisinde insan haklarının bölgesel düzeyde korunması amacıyla geliştirilen iki önemli organ bulunmaktadır. Bunlar, 1959 oluşturulan Amerikalılararası İnsan Hakları Komisyonu (IACHR) ile 1979'da kurulan Amerikalılararası İnsan Hakları Mahkemesi'dir (The Inter-American Court on Human Rights)⁷⁰ Komisyon doğrudan Amerikan Devletler Örgütü Antlaşması'yla; Mahkeme ise, 1969 yılında kabul edilen Amerikalılararası İnsan Hakları Sözleşmesi'yle kurulmuştur. Amerikan Devletler Örgütü'nün insan hakları konusunda en önemli iki belgesi Amerikan İnsan Hakları ve Ödevleri Bildirisi (1948) ve Amerikalılararası İnsan Hakları Sözleşmesi'dir (1969).⁷¹

4.4. Afrika Birliğı Örgütü

Afrika Birliğı Örgütü (OAU), 1963 yılında Etopya'nın başkenti AddisAbaba'da yapılan Devlet ve Hükümet Başkanları Konferansında Afrika devletleri liderleri tarafından kabul edilen Afrika Birliğı Örgütü Antlaşması'yla (OAU Charter) kurulmuştur.⁷² OAU Antlaşması'nın Başlangıç kısmında, tüm

bulunan 35 bağımsız devlet, Örgütün üyesidir. Ayrıca, Avrupa Birliğı dahil 62 ülke uluslararası örgüt, gözlemci statüsündedir.

⁶⁹ http://www.oas.org/en/about/who_we_are.asp, (Erişim Tarihi: 02.11.2018).

⁷⁰ http://www.oas.org/en/about/our_structure.asp, (Erişim Tarihi: 02.11.2018).

⁷¹ Ancak Sözleşme yeterli sayıda devletin onaylamasıyla 1978'de yürürlüğe girmiştir.

⁷² Afrika Birliğı Örgütü 1992 yılında dağılmış ve yerini Afrika Birliğı (African Union-AU) almıştır.

halkların kendi geleceklerini belirleme konusunda devredilemez hakları olduğu kabul edilmekte; Afrika halklarının özgürlük, adalet, eşitlik ve onuru zorunlu hedefler olarak belirlenmekte; halklar arasında kardeşlik ve dayanışma ile anlayış ve işbirliğinin altı çizilmekte ve barış ve güveliğin sağlanması ve korunmasına bağlılık dile getirilerek, devletler arasında barışçıl ve olumlu işbirliğinin maddi temelini oluşturan BM Temel Sözleşmesi ve Evrensel Bildirge'nin teyit edildiği vurgulanmaktadır. Örgütün amaçları da: Afrika ülkeleri arasında birlik ve dayanışmayı geliştirmek; üye ülkelerin ülke bütünlüklerini ve bağımsızlıklarını korumak; sömürgecilikten artakalan izleri yok etmek; gelişme için işbirliğini koordine etmek; üyelerinin ekonomi, diplomasi, eğitim, sağlık, refah, bilim ve savunma politikalarını uyumlaştırmak ve koordine etmektir.⁷³ OAU, 1981'de Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı'nı kabul etmiştir.⁷⁴

OAU Sirte Olağanüstü Oturumunda (1999) bir Afrika Birliğinin kurulması kararlaştırmış ve Lome Zirvesi'nde Birliğin Kuruluş Yasası kabul edilir. 9 Temmuz 2002 tarihinde Durban Zirvesinde Afrika Birliği (African Union, AU) resmen kurulmuş olur. Fas hariç tüm Afrika ülkeleri Birliğin üyesidir. Afrika Birliği Afrika ülkelerini ve Afrikalıları komple bir birlik ve dayanışmaya taşıyacak olan kıtanın sosyo-ekonomik beraberliğini amaçlayan esas ve temel teşkilattır. Birliğin temel hedefi ekonomik, sosyal ve kültürel olarak Afrika'nın hak ettiği konuma gelmesini sağlamaktır. Üye ülkelerinin bağımsızlığı, toprak bütünlüğü ve egemenliğinin korunması ve Kıtada barış ve güvenliğin sağlanması esastır. Birliğin hedefleri arasında ayrıca demokrasi kurum ve ilkelerinin geliştirilmesi, iyi yönetim ve yönetime halk katılımı prensiplerinin geliştirilmesi ve İnsan hakları ile ilgili Afrika Birliği İnsan Hakları Sözleşmesi ve İnsan Haklarıyla ilgili diğer evrensel sözleşmeler ışığında insan haklarını koruması ve geliştirmesi de yer almaktadır. Birliğin organları arasında Afrika Adalet ve İnsan Hakları Mahkemesi de bulunmaktadır. Biri genel hukuk konularıyla, diğeri de insan hakları sözleşmeleriyle ilgili konularla ilgilenen iki daireden oluşmaktadır.⁷⁵

⁷³ <http://www.dirco.gov.za/foreign/Multilateral/africa/oau.htm>, (Erişim Tarihi: 02.11.2018).

⁷⁴ 21 Ekim 1986 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

⁷⁵ İPEK, Cemil Doğaç, Afrika Birliği Örgütü ve Kıtada İşbirliği Arayışları, 21. Yüzyıl Eğitim ve Toplum Dergisi, Cilt 1, Sayı 3, 2012, s. 114.

4.5. Arap Devletleri Birliği

Arap Devletleri Birliği (ArabLeague), 1945'te kurulmuştur. Çoğunluğu Arapça konuşan ülkelerden oluşan Birliğin 22 üyesi bulunmaktadır.⁷⁶ Birliğin amacı, üye devletler arasında siyasal bağları güçlendirmek, üye devletlerin bağımsızlık ve egemenliklerini güvence altına almak; uyuşmalıkların barışçıl yoldan çözümü için dostça girişimlerde bulunmak, üye devletler arasında ekonomik, toplumsal ve kültürel alanlarda işbirliğini sağlamaktır.⁷⁷

Arap Devletleri Birliği 22 Mayıs 2004'te Arap İnsan Hakları Sözleşmesi'ni onaylamış, sözleşme 15 Mart 2008'de yürürlüğe girmiştir.

SONUÇ

İnsan haklarını evrensel ve bölgesel düzeyde korumak amacıyla kurulan mevcut koruma sistemlerinin hepsinin ortak kaynağı 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Bildirisi olup, çıkış noktaları insan haklarının evrenselliği idealini gerçekleştirmektir. İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'ne yalnızca Birleşmiş Milletler bünyesinde kabul edilen insan hakları sözleşmelerinin başlangıcında değil, aynı zamanda Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi ve Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı'nın başlangıç bölümlerinde de atıf yapılmıştır. İnsan haklarının korunmasının evrenselleştirilmesi sürecine yakından bakıldığında birçok uluslararası sözleşmenin bulunduğu, bu sözleşmelerin birbirinden farklı koruma sistemlerine sahip olduğu ve bu sözleşmelerde tanınan hakların farklı şekillerde formüle edildiği görülür.

1945'ten sonra devletler tarafından kurulan bölgesel kuruluşlar ve BM; bu örgütlerin bünyelerinde oluşturdukları insan hakları koruma mekanizmaları; hazırladıkları belgeler, onayladıkları sözleşmeler, insan hakları sorunlarının devletlerin yerel yetki alanına girmediğinin açık bir göstergesidir. Devletler bu örgütlere üye olarak, bildiregeleri kabul edip, sözleşmeleri onaylayarak hem bu örgütlerin kendilerine hem birbirlerine hem de kendi vatandaşlarına insan haklarını koruma sözünü vermiş olmaktadır. Bununla da kalmayıp uluslararası yargı yetkisini de tanımaktadırlar. Buradan hareketle baktığımızda insancıl müdahale

⁷⁶ <http://www.arableagueonline.org/>, (Erişim Tarihi: 03.10.2018).

⁷⁷ GEMALMAZ, s. 286.

sorunuyla ilgisinde, devlet egemenliğinin mi yoksa insan haklarının mı öncelikli olduğu sorusu anlamını yitirmektedir. Uluslararası sistemin temel hukuk metni olarak başvuru BM Temel Sözleşmesi de; düzenlenen devlet egemenliğini, devletin kendi sınırları içinde “mutlak egemenlik” olduğu biçiminde yorumlamak uygun görünmüyor. BM sistemi sadece bir uluslararası güvenlik sistemi olmayıp, aynı zamanda uluslararası topluluk için belirli bir insan hakları rejimine dayanan uluslararası düzeni amaçlayan bir sistemdir. Dolayısıyla barışın (düzenin) adalet öncelikli olduğunu Temel Sözleşmeye dayanarak iddia etmek çok uygun görünmüyor. BM'nin kuruluşunun hemen ardından hazırlanarak ilan edilen Evrensel Bildirge'de barış, insan hakları ve adalet arasındaki ilgi çok daha açık bir şekilde kurulmuştur. Hatta insan haklarına öncelik verilerek, “İnsanlık ailesinin bütün üyelerinin doğal yapısındaki onuru ile eşit ve devredilmez haklarını tanımanın dünyada özgürlük, adalet ve barışın temeli olduğu” bu hakları “göz ardı etmenin ve hor görmenin, insanlığın vicdanında infial uyandıran barbarca eylemlere yol açtığı” ve insanların en yüksek özleminin “insanların korku ve yoksunluktan kurtulması, konuşma ve inanma özgürlüğüne sahip olacağı bir dünya” olduğu dile getirilmiştir. Bu ifadelerden de anlaşılacağı gibi, insan haklarının korunması barışın ön koşuludur.

İnsan hakları, ulusal, uluslararası ve bölgesel boyutuyla; kesintisiz ve daha da iyileştirerek, uluslararası, bölgesel, ulusal ve inisiyatif alabilen STK vasıtasıyla daima korunup kollanmak zorundadır.

KAYNAKLAR

- ADIGÜZEL**, Muhittin, Ekonomik Küreselleşmenin Türkiye Ekonomisine Etkileri *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı 35, 2013.
- AKILLIOĞLU**, Tekin İnsan Hakları, Ankara: İmaj Yayınları, Ankara,1995.
- ALPKAYA**, Gökçen, Eski Yugoslavya İçin Uluslararası Ceza Mahkemesi, Ankara: Turhan Kitabevi, 2002.
- ALTIPARMAK**, Kerem, Bürokrasi ve İnsan Hakları” http://tbbyayinlari.barobirlik.org.tr/TBBBooks/bur_insan_hak.pdf, (Erişim Tarihi: 30.1.2018).
- ALİBABA**, Arzu, Uluslararası Ceza Mahkemesinin Kuruluşu, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 49, 2001, s. 181-207.
- AYDIN**, Nurullah, İnsan Hakları, Demokrasi ve Medya, İstanbul: Kum Saati Yayınları, 2008.
- BALL**, Howard, Prosecuting War Crimes and Genocide: The Twentieth Century Experience, Lavrence Kansas: UniversityPress of Kansas, 1999.
- ÇELEBİ**, Mustafa Burak Çelebi, İnsan haklarının Uluslararası Düzeyde Korunması ve Birleşmiş Milletler Sistemi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi, 2012.
- ÇALIK**, Tacettin, Birleşmiş Milletler Organlarının İnsan Hakları ile İlişkisi, İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi Özel Sayı, Cilt 2, 2015, s. 1134-1095.
- ÇINAR**, M. Fatih, Uluslararası Ceza Mahkemelerinin Gelişimi Işığında Uluslararası Ceza Divanı, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale: Onsekiz Mart Üniversitesi, 2004.
- ÇİÇEK**, Cemil, İnsan Hakları Nedir?, Ankara,:T.C. Başbakanlık Yayını, 2007.
- ÇOBAN**, Ali Rıza, Avrupa İnsan Hakları Koruma Mekanizmasında Reform, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 54, Sayı 2, 2005, s, 319-345.
- DAĞI**, İhsan, Necati Polat, Herkes İçin Demokrasi ve İnsan Hakları, Ankara: Liberte Yayınları, 2004.
- DEMİRAG**, Fahrettin, “Savaş Suçları- Saldırı Suçu Mevzuatına Göre Savaş Hali”, Feridun Yenisey (ed.), Uluslararası Ceza Divanı, Arıkan Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, 2007.
- DERVİŞOĞLU**, Suat, İnsan Haklarının Korunması Bakımından İl ve İlçe İnsan Hakları Kurulları, Türk İdare Dergisi, Sayı 466, No. 95, 2010.

- DÖNER**, Ayhan, İnsan Haklarının Uluslararası Alanda Korunması ve Avrupa Sistemi, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2003.
- DOĞAN**, Naci, Suçun Önlenmesi ve Mağdurun Korunmasında Bağlamında Uluslararası Ceza Hukuku ve Ceza Mahkemelerinin Etkileri”, Akademik Bakış Dergisi, Sayı 37, 2013. s. 1-18.
- DONNELLY**, Jack, Teoride ve Uygulamada Evrensel İnsan Hakları, çev. Mustafa Erdoğan, Ankara: Yetkin Yayınları, 1995.
- ERDAL**, Selcen, Uluslararası Ceza Mahkemesinin Devlet Egemenliğine Etkisi, Ankara: Adalet Yayınevi, 2018.
- ERDOĞAN**, Mustafa, İnsan Hakları Teorisi ve Hukuku, Ankara: OrionKitabevi, 2007.
- EREN**, Abdurrahman, Türkiye’de İnsan Haklarının Korunması: Uluslararası Koruma Mekanizmaları ve Ulusal İnsan Hakları Kurumlarının Rolü, Ankara: Turhan Kitabevi, 2007.
- ENSAROĞLU**, Yılmaz, Tamamlanmamış Bir Değer İnsan Hakları, İstanbul: Şehir Yayınları.
- GÖÇER**, Mahmut, İnsan Haklarının Korunması ve Birleşmiş Milletler, Ankara 2009.
- GEMALMAZ**, Semih, Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş, İstanbul: Beta Basım, Mayıs, 1997.
- GÖZÜBÜYÜK**, Şeref, *Hukuka Giriş*, Ankara: Turhan Kitabevi, 2005.
- GÖZÜBÜYÜK**, A.Şeref, GÖLCÜKLÜ Feyyaz, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması, Ankara: Turhan Kitabevi, 2007.
- GÖZLÜGÖL**, Said Vakkas, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve İç Hukukumuzda Etkisi, Ankara: Yetkin Yayınları, 2002
- İÇEL**, Kayıhan, Kopenhag Kriterleri Bağlamında Türk Ceza Hukuku, http://www.anayasa.gov.tr/files/pdf/anayasa_yargisi/anayargi/icel.pdf , (Erişim Tarihi: 01.11.2018).
- İPEK**, Cemil Doğaç, Afrika Birliği Örgütü ve Kıtada İşbirliği Arayışları, 21. Yüzyıl Eğitim ve Toplum Dergisi, Cilt 1, Sayı 3, 2012, s. 111-130.
- KILIÇ**, Ali Şahin, Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Devletlerin Egemenliği Üzerine Ulusal Egemenlik Odaklı Bir İnceleme”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 58, 2009, s. 615-657.

- KILLIOĞLU**, İsmail, İnsan ve Özgürlükler Üstüne Bir Deneme, Yeni Türkiye Dergisi, Sayı 22, 1998, s. 693.
- KUÇURADİ**, İoanna, İnsan ve Değerleri, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, 1998.
- PAZARCI**, Hüseyin, Bosna-Hersek Sorununda Uluslararası Yargının Rolü, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt 5, No 1-4, 1996, s. 381.390.
- PAZARCI**, Hüseyin, Uluslararası Hukuk, Ankara: Turhan Kitabevi, 2005.
- REİSOĞLU**, Safa, Uluslararası Boyutlarıyla İnsan Hakları, İstanbul: Beta Yayınevi, 2001.
- SARTORI**, Giovanni, Demokrasi Teorisine Geri Dönüş, çev. T.Karamustafaoğlu, Ankara: Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, Ankara, 1993
- TEZCANİ**, Durmuş R., **ÖNOK** Murat, Uluslararası Ceza Hukuku, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2009.
- TONGÜR**, Ali Rıza, Uluslararası Ceza Mahkemesinin Kapsamı ve Yargılama Hukuku, İstanbul: Kazancı Kitap, 2005.
- OREND**, Brian, Human Rights: Concept and Context, Toronto: Broadview Press, 2002.
- ÖNDE**, Orhan, Birleşmiş Milletler Ruanda İçin Uluslararası Ceza Mahkemesi, Ankara: Bilge Yayınevi, 2006.
- ULUSOY**, Orçun, Uluslararası Ceza Mahkemesi, İzmir: Etki Yayınları, 2008.
- ÜNAL**, Şeref, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi-İnsan Haklarının Uluslararası İlkeleri, Ankara, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, No. 89, 2001.
- YILDIRIM**, Kadir, Sözleşmenin ve Divan Kararlarının Uygulanma Niteliği, Anayasa Yargısı Dergisi, Cilt 17, 2000, s. 295-325.

İNTERNET KAYNAKLARI

- <http://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/717Paris-Prensipleri.pdf>, (Erişim Tarihi: 26.10.2018).
- <https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/bilgi.htm>, (Erişim Tarihi: 28.10.2018).
- https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/belge/um_ihdanisma.pdf, (Erişim Tarihi: 23.12.2018).

[htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/11/20031123.htm](http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/11/20031123.htm)
(Erişim Tarihi: 26/10/2018)

<http://www.ohchr.org/EN/AboutUs/Pages/WhoWeAre.aspx>, (Erişim Tarihi:
31.10.2018).

<http://www.icj-cij.org/information/index.php?p1=7>, (Erişim Tarihi:
31.10.2018).

<http://unictr.unmict.org/en/tribunal>, (Erişim Tarihi: 31.10.2018).

<http://fra.europa.eu/en>, (Erişim Tarihi:01.11.2018).

[http://www.oas.org/en/about/who we are.asp](http://www.oas.org/en/about/who_we_are.asp), (Erişim Tarihi:02.11.2018).

<http://www.dirco.gov.za/foreign/Multilateral/africa/oau.htm>, (Erişim
Tarihi:02.11.2018).

<http://www.arableagueonline.org/>, (Erişim Tarihi:03.10.2018)